

אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר, ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דיברת לאמור: ה' ארך אפים ורב חסד, נושא עון ופושע ונקמה לא ינקה. פוקד עון אבות על בנים, על שילשים ועל רבעים³.

ויאמר ה': סלחתי כדברך, אולם אמור אליהם, יא מוסה, כי כאשר דיברתם באוזני ואמרתם לא ניכנס לארץ, כי אם הישאר נישאר פה עד עולם, כן אעשה לכם. במדבר הזה יפלו פגריכם, במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום, יום לשנה יום לשנה, תשאו עוונותיכם ארבעים שנה. ועבדי כלב ויהושע עקב היתה רוח אחרת עמם וימלאו אחרי והביאותים אל הארץ, וזרעם יורישנה.

וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה במגפה לפני ה', וזלת יהושע בן נון וכלב בן יפונה.

מכל האמור לעיל אנו למדים, שמוחמד (סורה ה, 23 ואילך) שם בפי משה רבנו דברים נעלים על ארץ-ישראל, המכונה בפיו „הארץ הקדושה“: „בשעה שמושה אמר לעמו: הוי עמי! זכרו נא את החסד שעשה לכם אללה בהקימו נביאים בתוכם וישם אתכם מלכים והעניק לכם מה שלא העניק לעם אחר בעולם. הוי עמי! היכנסו נא אל הארץ הקדושה שאללה הוציד לכם, ואל תסוגו אחור פן תאבדו לעד“

לפתיחה הזאת של פרשת המרגלים מוסיף פרשן הקוראן המפורסם מוחמד אבן אלסאיב אלכלבי (מת בשנת 146 להג'רה — 763 לספ'ה) את המסורת כדלקמן: אברהם ע"ה עלה על הר הלבנון ושם נאמר לו מפי הגבורה: „שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם, כי כל הארץ קדושה היא, ולך ולזרעך אחריך אתנגנה עד עולם“! הפרשן אלכלבי מסתמך על הביטוי בקוראן (ה, 24): „היכנסו נא לארץ הקדושה שאללה הוציד לכם (במקור, כתב לכם)“, פירוש הדבר הארץ שאללה כתב בלוח המשומר (אל-לוח אלמחפוט) מששת ימי-בראשית שהיא שייכת לבני ישראל לאחוזת עולם. ראה ת'עלבי, „עראיס אלמג'אלס“, קהיר 1325, עמ' 133.

9 | בחירת מקום לבני בית-המקדש

אחת התופעות המעניינות ביותר בסיפורי עם ועם היא המגמה והנסיה הבולטת לשפר ולעדן, ליפות ולהדר מוטיבים סיפוריים עתיקריומין שהשתמרו במסורת שבכתב ושבשלפה גם יחד במשך דורות רבים. מגמה זו מוצאת לה פורקן בפי העם, המשתדל לרכך תכונות אכזריות המופיעות בסיפורים קדומים, לשפר ולשכלל את מעשיהם ועלילותיהם של גיבורי הסיפורים, להאירם באור בהיר ולהפוך תכונות שליליות לחיוביות. בעיקר בולטת תופעה זו אצל אותם העמים העשירים לא רק בפולקלור שבעלפה (בחינת תורה שבעלפה שאף היא זכתה סוף-סוף להירשם על גבי כתב), אלא גם בנכסי צאן ברזל של פולקלור עתיק בכתב (בחינת תורה שבכתב). כגון הפולקלור של הודו, של עם ישראל, או של הערבים. הפולקלור המודרני של עמים אלה יונק מן האוצרות הספרותיים העשירים שהצטברו במשך הדורות, אך לעתים קרובות המספרים העממיים המודרניים משנים את המוטיבים השליליים לחיוביים ביותר על-מנת להתאימם לרוח הזמן.

לדוגמה, אזכיר את הסיפור הקצר המובא אצל חז"ל במסכת ברכות ו, ע"ב, בלשון הארמית השגורה בפי העם: ההוא גברא דקא מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא. חלף אליהו, חזייה, אידמי ליה כטייעא, אמר ליה: כדו בר קיימת קמיה מרך! שלף ספסרא וקטליה. כאן מסופר על איש אחד שהיה מתפלל מאחורי בית-הכנסת ולא היה מסב את פניו כלפי בית-הכנסת. אליהו הנביא עבר על פניו, התחפש כסוחר ערבי ואמר לו: הרי אתה עומד לפני ריבונך כאילו קיימות שתי רשויות! שלף אליהו חרבו והרגו.

העם לא השלים כנראה עם הרעיון, שאלהו הנביא יהרוג בן אדם

3 פסוקים אלה מובאים בתרגום מדויק אצל ת'עלבי, עמ' 137.

המתפלל מאחורי בית־הכנסת ואינו מסנה את מבטו לצד בית־הכנסת. העם תיאר לו את אליהו הנביא כגומל חסדים טובים לבריות ומשתדל להחזיר את העבריינים למוטב ולהדריכם באורח מישרים. וראה זה פלא: במהדורה המאוחרת של סיפור זה, מהדורה שבעל־פה, ישר מפי המספר העממי איש ורשה, נח קובל, שנרשם על־ידי שמואל להמן (באסופתו „אליהו הנביא אין דער פאלקס־פאנטאזיע“ וכו'), ארכיוו פאר יידישער שפראך־וויסנשאפט, ליטעראטור — פארשונג און עטנאלאגיע, וארשע 1926—1938, עמ' 164 ואילך), מסופר על יהודי עשיר שהאוויר בבית־הכנסת היה לו דחוס ביותר ועל כן העדיף להתפלל מאחורי בית־הכנסת, לצד הקיר המערבי. אליהו שואלו למה הוא מתפלל מאחורי בית־הכנסת, „הרי יחשבו שקיימים שני אלים, לאל אחד אתה מתפלל, והקהל בבית־הכנסת מתפלל לאל אחר?״ העשיר עונה לו, שקשה לו להתפלל בפנים היות והאוויר בבית־הכנסת דחוס. אז אומר לו אליהו: „עוד מעט תגיד בעצמך, שטוב בבית־הכנסת?״ ומיד כיבד אליהו את האיש בדלות כזאת, שלא היתה לו פת לחם להחיות את נפשו.

כשירד האיש מנכסיו התחיל להשכים קום לבית־הכנסת והתפלל בדחילו ורחימו ושפך לבו לפני קונו ובכה על רוע מזלו. אז הופיע אליהו שנית ושמע ממנו על עניותו ורוע מזלו. שאלו אליהו: „האם אינך סובל מהאוויר הדחוס בבית־הכנסת?״ „לא,״ ענה האיש, „טוב לי בבית־הכנסת, בו אני יכול לשפוף שיח לפני הקב"ה, אמרו לו אליהו: „היות וחזרת בתשובה, על כן תשוב להיות עשיר, והאיש התעשר שוב.

אם כן, אנו מוצאים בסיפור עממי זה תיקון ושיפור של הסיפור התלמודי: אליהו הנביא אינו הורג את העבריינן אלא מורידו מנכסיו וכך מחזיר הוא את האיש למוטב.

כדוגמה שניה אזכיר את הסיפור היפה על משה רבנו ובן לווייתו אליהו הנביא (במסורת האיסלאם הוא „כ'צ'ר" המופיע כ„עבד ה'"). המסופר בפרוטרוט בקוראן (סורה יח) ובו דנתי ב„ידע עמ", כ"ה, תשכ"ב, עמ' 22—31). משה רבנו פוגש בנדודיו אחד מ„עובדי ה'" (הלא הוא אליהו הנביא, כ'צ'ר, במסורת המאוחרת). משה רבנו מזדעזע בראותו כי צדיק זה עושה מעשים מזווילים ואכזריים. כגון הריגת עלם חף מפשע.

בנוסף מאוחר יותר של סיפור זה, בנוסף של רבנו נסים מקירואן (המאה ה"א) ב„חיבור יפה מהישועה", באה ה„קורקטיבה" בנידון זה: כאן אליהו הורג פרה במקום בר־נש. אם כן, לפנינו אותה מגמה של

שיפור ותיקון. העם לא הסכים בשום פנים שאלהיו יהרוג עלם חף מפשע. אותה תופעה נמצאת לדעתי גם בסיפור על אהבת שני האחים ועל המקום בו בחר שלמה המלך להקים את בית־המקדש (והשווה ספרי „מחקרים בפולקלור יהודי וכללי", 1968, עמ' 10 ואילך).

האגדה על שני האחים

האגדה המפורסמת על אהבת שני האחים ידועה מאוד בפולקלור הערבי והיהודי של המאה ה־19. לכאורה היא איננה מופיעה בפולקלור העתיק של עם ישראל ושל הערבים, ואף לא בפולקלור הקדום של אומות העולם. החוקר הידוע אלכסנדר שייבר, איש בודפשט, תאר את הנוסחאות הספרותיות השונות. כגון נוסחו של הסופר הצרפתי אלפונס דה למרטין משנת 1832, נוסחו של אוגוסט קופיש משנת 1836, של ברטהולד אוירכ משנת 1881, נוסחאות הונגריות שונות, כולל גם נוסחאות יהודיות וערביות מאוחרות (לכל המוקדם מראשית המאה ה־20).

על־מנת להכיר את אופיה של אגדה נעלה ונשגבה זו הריני נותן בזה תמצית של נוסח עממי שרשם מפי יהודי טיטואן החוקר הספרדי א. דה לריאה פאלאצין בספרו *Cuentos populares de los Judios del Norte de Marruecos* (בשני כרכים שהופיעו בשנים 1952—1953).

כמו במסורת המוסלמית כן גם בנוסח זה מבקש דוד המלך לפני מותו את שלמה בנו לבנות את בית־המקדש. שלמה משתדל לקיים את ההבטחה שנתן לאביו, ברם אינו מצליח למצוא מקום מתאים לבנין בית־המקדש. סוף־סוף מצא מקום שנראה בעיניו כמתאים, אולם כל מה שהספיק לבנות במשך היום נהרס בלילה, וכל מה שבנה בלילה נהרס למחרת היום. אז התחיל שלמה לחפש מקום אחר, אך ללא הצלחה. כל מה שבנה לא החזיק מעמד, והנה היו אז שני אחים, שאביהם מת והוריש להם בית ושדות חיסה. שני האחים קצרו וחילקו את החיסה לשתי כמויות שוות. אחד האחים היה נשוי והשני רווק, לילה אחד חשב הרווק, שאין זה צודק שהוא יקבל כחלק אחיו. הרי הוא רווק, מחוסר דאגות ומסתפק במועט; לעומת זה אחיו נשוי ויש לו הרבה ילדים וצרכיו מרובים. הרווק יצא לשדה והעביר שיבולים רבות מערימתו לערימת אחיו.

באותו לילה הירחר גם האח הנשוי במצב הדברים ואמר בלבו: אני נשוי ויש לי אשה ובנים, ולא יהיה זה צודק אם אקח שוה בשוה עם אחי

הרוק שמצבו גרוע ממצבי, כי הוא זקוק להרבה כסף על־מנת למצוא אשה ולבנות בית ולהינשא. מיד יצא לשדה והעביר שיבילים מערימתו לזו של אחיו הרוק. במשך שלושה לילות חזרו האחים על אותו מבצע. שלמה המלך, שהבין שפת הצפורים, שמע באחד הלילות צפור אחת המספרת לרעותה על המעשים הנפלאים של שני האחים החדורים דאגה ואהבה זה לזה. החליט שלמה להישאר במקום הזה ולהתבונן במעשי האחים. באותו לילה נפגשו האחים בדרכם אל השדה ובהתרגשות חיבקו זה את זה. שלמה המלך ביקש מהם למכור לו את המקום בו עמד השדה שלהם, כי הוא הבין שזהו המקום האידיאלי להקמת בית־המקדש. האחים נתנו את השדה כשי למלך שלמה, והפעם התקדמה מלאכת הבנין בצעדי ענק ובמהרה הוקם בית־הבחינה של הקב"ה.

והנה הפרופ' אלכסנדר שייבר חקר את האגדה הזאת (בכ"ע הצרפתי למדעי היהדות REJ, כרך קט, וגם ברבעון לחקר א"י, ירושלים, כרך ד, תשי"ב, עמ' רצא — רצט), והוא בא לידי מסקנות אחדות: א. אגדה זו „נראית כאגדה ערבית מאוחרת. למרטיין שמע אותה בשנת 1832 מפי ערבים בא"י, אולם בספרות האגדתית המוסלמית הקדומה אין לה כל זכר. ב. היא אינה אגדה יהודית קדומה, אם כי לוי גינצבורג סובר כי יתכן שהיא שימשה לבאור תהלים קלג, א. (הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד). יתכן שהיהודים קיבלוה מהערבים, על כל פנים בזמן מוקדם יותר מאשר העדות בכתב מוכיחות. ג. לאירושה ולספרותה הובאה האגדה הערבית ההיא בחלקה בתיווך היהודים ובחלקה על־ידי למרטיין. ד. באמצעות הספרות האירופית חדרה האגדה לתוך סיפורי־העם ההונגרים ולספרות ההונגרית. אלה הם הצינורות שנקבעו על־ידי אלכסנדר שייבר. לפני שאצביע על מקורותיה הקדומים של אגדה זו ברצוני להדגיש כי נוסח ערבי נרשם על־ידי י. א. הנאואר בספרו Folklore of the Holy Land (מהדורה שניה, לונדון 1935, עמ' 123), מפי שייך מחמוד מנבי דאוד (מסונה על הר ציון) בשנת 1864. שייך מחמוד, כך מדגיש הנאואר (עמ' 124, בהערה), היה רגיל לספר את הסיפור בהקשר למקום הקדוש, מקום קבורתו של דוד המלך בהר ציון. כאן גם כן מסופר על אהבת שני האחים ודאגתם זה לזה. הרוק חושב שאחיו ראוי לחלק גדול יותר ומעביר בסתר מערימתו לרשות אחיו. אותו הדבר עושה האח הנשוי. למחרת בבוקר שני האחים מתפלאים שערימותיהם נשארו שוות זו לזו. אללה שולח נביא אליהם והוא מודיע להם שאהבתם הגדולה מצאה חן בעיני

ה', והמקום הזה יהיה מקדש ומבורך לעולמי עד. לדעתי אגדה זו, מלכתחילה, בדורות הראשונים, לא היתה כה אידיאלית ונשגבה כמו שהיא מופיעה לפנינו בנוסחאות המאה ה־יט. לדוגמה אצטט סיפור מתוך הספר המפורסם „כלילה ודמנה", סיפור הנמצא כבר בתרגומו הערבי של עבדאללה אבן אלמוקפס (נהרג במחציתה של המאה השמינית לספה"ג), שהותק לעברית גם על־ידי רבי יעקב בן אלעזר. איש טולדו (מהמאה ה־יג)¹, וכן הוא נמצא בתרגום הרומי של כלילה ודמנה מעשה ידי המומר יוחנן איש קפואה מהמאה ה־יג (אגב זה האחרון העתיק את הספר „כלילה ודמנה" לפי הנוסח העברי של המאה ה־יב. מעשה ידי חכם בלתי־נודע המכונה בשם רבי יואל). ראה ספרו הידוע: Directorium Vitae Humanae ed. F. Geissler (1960), p. 10 f.

הנוסח על שני סוחרים

בנוסח הערבי לעבדאללה אבן אלמוקפס (מהד' ל. שיכו, בירות 1923, עמ' 50—51; מהד' מחמוד חסן רביע, חיפה 1964, עמ' 66 ואילך, המבוסס על מקורות קדומים) מסופר על שני סוחרים שהיתה להם חנות בשותפות ובה שמו את סחורתם. אחד השותפים זמם לגנוב כלילה שק סחורה מתוך השקים של שותפו. על כן שם בעוד יום את מעילו על אחד השקים של שותפו על־מנת להבטיח שלא יטעה בחשכת הלילה ולא יקח שק משקיו הוא. לפנות ערב הגיע השותף השני לחנות ומצא מעיל רעהו על אחד השקים. ויאמר בלבו: „אין זאת כי אם שכח שותפי את מעילו, אסירגור נא מעל שקי ושמתיו על חבילות סחורתך. ויעש כן, ויסגור את החנות וילך.

ויהי כלילה ויבוא השותף הנוכל אל החנות, ואתו סבל לשאת את שק הסחורה. ויגש בחשכה וימצא את השק שעליו היה מונח המעיל ויעמיסוהו על גב הסבל, וילכו שניהם הביתה. ויהי בבוקר וישתאה האיש מאד

1 ראה ספרו של החוקר יוסף דרנבורג: *Deux Versions Hebraïques du Livre de Kalilah et Dimnah*, Paris 1881, p. 315. אותו סיפור נמצא גם בתרגום היווני, עיין בספרו של י. פונטוני, *Stephanites kai Ichneutes* (1889), p. 21. השווה גם תיאודור בנסיי, *פנטשאטנברה* (מהדורה חדשה של גיאורג אולמס, 1966, כרך א עמ' 71), וכן ספרו של ויקטור שובין *Bibliographie des ouvrages arabes*, vol. II, p. 83, No. 7.

בראותו כי הסחורה סחורתו והשק שקו וכל עמלו עלה איפוא בתוהו. באותו זמן הגיע השותף השני לחנות וישתומם מאוד בראותו כי שק הסחורה והמעיל אשר עליו איננו. ויאמר בלבו: „מה אומר לרעי ובמה אצטרק לפניו? הן הוא האמין ובטח בי ויפקיד את כל הוננו בידי, ומה יאמר עלי עתה כשלא ימצא את סחורתו? הלא חשוד יחשדני בגניבה! אין איפוא דרך אחרת בלתי אם לשלם לו את מחיר אבידתו, וסר מעלי כל צל של חשד.“

כשהגיע השותף-הגנב לחנות מצא את שותפו שקוע ברעיוני לבו, והוא סר וזעף. הוא סיפר לו את פשר דאגתו לרגלי היעלמו של השק והמעיל גם יחד, ויוסף לאמר: „מתוך דאגה פן תחשדני בגניבה החלטתי לשלם לך מחיר הסחורה שנעלמה ביחד עם המעיל.“ ויאמר לו רעהו: „אל תתעצב, ידידי, כי נקרכפיים אתה. ואני הוא הנוכל והגנב.“ ויספר לו את כל המוצאות אותו בלילה שעבר ואת דבר הגניבה, ויתודה לפניו ויבקש סליחתו.

בנוסח הרומי של „כלילה דמנה“ ליוחנן איש קפואה מסופר, שלאיש אחד היו חטים בשותפות עם רעהו. הם חילקו שוה בשוה את החטים ושמו שתי ערימות נפרדות בחדר אחד. אחד השותפים לחדר זמם לגזול ערימת חברו ולצרפה אליו. הוא שם מעיל על ערימת חברו על-מנת שיוכל להכירה בחשכת הלילה. בינתיים בא השותף השני לחדר, ובמצאו מעיל חברו על ערימתו הוא חשב, שמתוך כוונה טובה שם חברו את המעיל על הערימה כדי לשמרה מפני אבק ולכלוך. ויאמר בלבו: „היות ושותפי הוא ברי לבב ודואג לי, על כן מן הדין שאכסה את ערימתו במעיל, וככה אגמול לו טובה תחת טובה.“ ויעש כן.

בלילה בא השותף הנוכל בלוויית ידיד ועוזר ויגשש באפילה וימצא את הערימה המכוסה במעיל ויחשבנה לערימת שותפו ויסחבנה. הוא בעזרת ידידו, ויביאנה אליו הביתה. ויתן חלק מהסחורה לידידו, שכר טרחה. למחרת בבוקר הלך הנוכל לחנות וישתומם מאוד בראותו שערימת חברו נשארה במקומה בה'בשעה שערימתו הוא נעלמה. ויתעצב אל לבו ויחזור הביתה ולא גילה דבר לשותפו.

כאן אנו רואים, איפוא, כי בשתי הנוסחאות מדובר על שני שותפים, אחד נוכל והשני אדם הגון. זה האחרון מייחס לחברו כוונות טובות ואינו יודע מאומה על זדון לבו וגטיותו השפלות. הנוכל מתכוון אמנם לגזול סחורת רעהו והוא בא על עונשו ונמצא גונב את רכושו הוא ולא רכוש

וזולתו. מן השמים דואגים לשותף הנאמן שלא יאונה לו ולסחורתו כל רע. הסיפור על שני האחים, הלכות מתוך החיים והמציאות האפורה, היה במשך הדורות לסיפור אידיאלי על אהבה נאמנה של שני אחים המסורים זה לזה והדואגים זה לזה. בדמיון העם, מקום בו התגלמה אהבה נשגבה כזו של שני אחים, ראוי הוא שיוקם בו בית-המקדש, סמל האהבה, האמונה, המסירות והאימון.

אגב, כבר בסיפור של „כלילה דמנה“ אנו מוצאים שאחד השותפים מצטיין בתום לב ובנאמנות לרעהו. העם שיפר ושיכלל ו-תיקן את הסיפור על-מנת לציין, כי שני אחים מצטיינים באהבה ובמסירות זה לזה. ברם נשאלת השאלה: מה ענין חנות של שני שותפים לשדה של שני אחים? כיצד נוצרה אגדה אתיולוגית זו על הקמת בית-המקדש במקום בו התגלמה אהבת שני האחים?

המקור: הריב בין קין להבל

לדעתי שורשי האגדה על שני האחים הנאמנים נעוצים כבר במקורות מדרשיים עתיקים. כבר במדרש העתיק, בראשית רבה כב, טו, אנו מוצאים דיון מפורט בדבר הריב שבין שני אחים מפורסמים, אחים קדמונים, הלא הם קין והבל, וישנן דעות שונות אצל חז"ל בדבר מהותו של הריב הזה שבין „שני אחים ראשונים“ אלה.

בבראשית רבה כב, טו נשאלת השאלה: על מה היו מתדיינים (קין והבל)? אמרו: בואו ונחלוק את העולם. אחד נטל את הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין. דין אמר (זה אמר): ארעא דאת קאים עליה ידי (האדמה שאתה עומד עליה שלי היא), ודין אמר: מה דאת לביש ידי (כל מה שאתה לובש שלי הוא). דין אמר: חלוק (בגדיך)! ודין אמר: פרח! (ברח לך מהאדמה שלי). מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו. מעניינת ביותר דעתו של רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי: שניהם נטלו את הקרקעות ושניהם נטלו את המטלטלין (חילקו הכל ביניהם באופן שוה). ועל מה היו מדיינים? אלא זה אומר בתחומי בית-המקדש ייבנה, וזה אומר בתחומי בית-המקדש ייבנה, שנאמר „ויהי בהיותם בשדה“, ואין שדה אלא בית-המקדש וכו', אם כן אנו למדים מכאן, כי אחת הסיבות שבגינן רבו שני האחים, קין והבל, היתה המקום שבו עתיד היה להיבנות בית-המקדש.

כדאי להדגיש, שבמדרש מאוחר יותר מתוארים שני האחים קין והבל בצורה חיובית ביותר, וכבר כאן בולטת התופעה שהזכרתיה לעיל, המגמה לתקן ולשפר את דמותם של גיבורי הסיפור ולהאירם באור חיובי. והנה בפרקי דרבי אליעזר (פרק כא) אנו קוראים בין השאר: והיה קין אהב לעבוד אדמה, לזרוע, והבל היה אהב לרעות צאן. זה נותן ממלאכתו, מאכיל לזה, וזה נותן ממלאכתו, מאכיל לזה (קין היה נותן להבל מפרי האדמה והבל היה נותן לקין ממעשי ידיו בצאן). הגיע ליל י"ט של פסח, אמר להם אדם לבניו: בליל זה עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחים. הקריבו גם אתם לפני בוראכם. הביא קין מותר מאכלו קליות זרע פשתן. הביא הבל מבכורות צאנו ומחלביהן כבשים שלא נגזזו לצמר, ונתעבה מנחת קין ונרצית מנחת הבל וכו'. ואז נכנסה קנאה ושנאה גדולה בלבו של קין... כלומר מלכתחילה שררו יחסים תקינים ואף יחסי מסירות ואהבה בין קין להבל, אלא לבסוף נתקלקלו היחסים בגלל הקנאה והשנאה שנכנסה ללבו של קין.²

אכן, התפתחות זו בתוך הספרות המדרשית ראויה לתשומת לב, ואין כל ספק שהאגדה על אהבת שני האחים ומקום בנייתו של בית המקדש יסודה באותו ריב בין קין והבל בגלל המקום שבו עתיד היה להיבנות בית המקדש. העם, בדורות המאוחרים, הפך את הריב שבין שני האחים לאהבה ולמסירות נפש, כי כך דרכו של העם: להעמיד דברים שליליים באור חיובי ולהפוך רשע לצדיק.

יתכן גם, שהסיפור המצרי העתיק על שני האחים השפיע על הסיפור שלנו. ברם, ענין זה דורש דיון מפורט.

2 ראה מחקרו המקיף של בנימין אופנהיימר על קין והבל (ספר זכרון לגדליהו אלון, מחקרים בתולדות ישראל ובלשון העברית, תל-אביב, תש"ל, עמ' 68-27).

10 | הצפורים המאובנות במסגד כיפת הסלע

כבר בראשית המאה העשירית לספ"ה אנו נתקלים באגדה ערבית מעניינת הקשורה בציפור המתרברבת והנענשת על-ידי שלמה המלך בגלל גאווה והתרברבותה. הסיפור, כפי שהוכחתי בספרי "Studies in Jewish and World Folklore", נעוץ במקורות קדומים. והנה תרגום של נוסח ערבי קצר כפי שרשם הסופר הערבי שהאב-אלדין אחמד אל-איבשיהי מהמאה הארבע-עשרה לספ"ה, בספרו "כתאב אלמסטרף פי כל פן מסת'רף" (הוצאת קהיר 1354, כרך ב, עמ' 109): דרור אחד עמד פעם על גבי הכיפה (של בית המקדש) אשר לשלמה המלך וישוחח להנאתו עם סנונית אחת וינסה להטות את לבה אליו ולפתותה בדברים רכים, אולם היא סרבה להישמע לו. אז פתח הדרור את פיו ביהירות רבה ואמר אל הסנונית: איככה זה את מעזה לסרב לי, והלא גיבור חיל אנוכי, ולו רציתי הרי יכלתי בקלות להפוך את הכיפה הזאת אשר למלכנו שלמה ולמוטטה כליל! ויהי בשמוע שלמה המלך את הדברים האלה ויצו לדרור להתייצב לפניו וישאלהו: מה זה הניע אותך להתפאר ולהתרברב בצורה כה מגוחכת? ויען הדרור ויאמר: הוי נביא אללה! אלה שנפשמ חולת אהבה אין להענישם בגלל פליטת פיהם, כי הם אינם אחראים לדבריהם... בפולקלור הערבי, העתיק והחדש גם יחד, קיים שלל של נוסחאות ולא תמיד מסתיים הסיפור בצורה כה עדינה ומשכנעת. והנה באגדה ערבית שהשתרשה בפי העם מסתיים הסיפור בצורה טרגית למדי. הדבר המאפיין את הסיום הטרגי הוא שהעם מקשר את הסיפור הזה עם אבן מסוימת הקבועה בקיר, מבחוץ, בצד השער הדרומי של מסגד כיפת הסלע (בערבית "מסג'ד קובת אצ-צ'כרה"). וכך הוא דרכו של סיפור השגור בפי העם

חיים שוארצבום

ממקור ישראל וישמעאל

יהדות ואיסלאם באספקלריית הפולקלור

ספריית צ"ש ארמון

הוצאת דון תל-אביב